

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ

естетичного виховання учнів враховувала цю обставину і відводила праці відповідну роль. Але слід враховувати, що естетична результативність трудової діяльності багато в чому залежить від організації, змісту та характеру. Саме тому школа повинна шукати такі форми організації праці учнів, щоб зробити її важливим засобом естетичного виховання, створити відповідні умови для формування особистості, світогляду молодшої людини.

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 192 с.
2. Волошин А. Дидактика. – Ужгород: Накл. Пед. Т-ва Підкарпатської Руси, 1932. – 37 с.
3. Григорова М., Шепя О. Педагогічні

засади менеджменту в освіті // *Освітній дайджест. Акцент-панорама*. – 2003. – №4. – С. 174 – 180.

4. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // *Вибрані твори: В 5-ти т.* – К.: Рад. Школа, 1977. – Т. 4. – С. 7 – 390.

5. Цой І. Формування естетичного сприйняття мистецтва у студентів коледжу культури та мистецтв у процесі художньо-пізнавальної діяльності: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. – Луганськ, 2000. – 206 с.

6. Якубанець Г.П. Эстетическое воспитание учащихся V – VIII классов в процессе труда: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Киевский гос. пед. ин-т имени А.М. Горького. – К., 1971. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2008.

УДК 81'23'36

Олена Білецька, викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ

У статті розглядаються психологічні передумови навчання граматики іноземної мови. Особлива увага приділяється механізмам породження висловлювань та соціально-психологічним закономірностям формування відповідних мовних стереотипів.

Ключові слова: мова, граматика, стратегія спілкування, мовленнєве висловлювання.

Традиційне навчання іноземної мови не ставило перед мовцем конкретних комунікативних завдань і здебільшого зводилось до граматико-перекладного та аудіо-лінгвального методів. Такі методи давали можливість ґрунтовного вивчення правил та перекладу граматичних конструкцій, що часто були не пов'язані контекстуально, а самі структури були відірваними від життя. Таке вивчення іноземних мов привело до того, що ціле покоління розмовляло іноземною мовою “зі словником”, тобто не мало навичок реального, живого, не відірваного від справжніх життєвих ситуацій спілкування.

Сучасне життя ставить перед нами інші вимоги. Це пов'язано передовсім з інтеграцією України в Європу, налагодженням міжнародних зв'язків у культурній, соціальній, політичній та економічній сферах, тобто розширенням можливості обміну досвідом у різних сферах життєдіяльності. Сучасна молодь прагне

розмовляти іноземними мовами з метою не лише власне спілкування, а й можливості здобування освіти у країнах, мова яких вивчається. **Актуальність** даної розвідки полягає у висвітленні сучасних підходів у навчанні іноземних мов з урахуванням психологічних передумов навчання іншомовної компетенції.

Мова бере участь у здійсненні практично всіх вищих психічних функцій, оскільки найтісніше пов'язана з мисленням. Засобами мови людина ідентифікує свої емоції, виявляє своє ставлення до інших людей, а отже і свою свідомість. Гумбольдт зазначав наступне: “Різні мови – далеко не різні позначення однієї й тієї ж речі, а різноманітні її бачення; і якщо ця річ не є предметом зовнішнього світу, кожен (мовець) по-своєму її створює, знаходячи у ній рівно стільки свого, скільки потрібно для того, щоб охопити і прийняти в себе чужу думку. Мови – це ієрогліфи, в які людина вміщує свій світ і свою уяву...[3, 349]”. Внутрішня єдність мови і мислення – ось

та передумова, із якої походить наука про мову – такого висновку дійшли філософи Гердер, Гадамер, Гумбольдт, Потебня та інші, побачивши у мові відображення світогляду. Світогляд кожної особистості – не що інше, як сприйняття світу, що залежить від внутрішнього психологічного світу людини.

Набування людиною нового досвіду через засвоєння мови і спілкування, іншими словами, вербальне навчання залежить від багатьох факторів, серед яких психологічні займають важливе місце. Мотивація учіння, довільність пізнавальних процесів, сприймання, пам'ять, мислення, уява, вольові якості особистості – всі ці фактори слід враховувати у навчанні іншомовної граматичної компетенції. **Метою даної статті** є синтезований виклад та розкриття сутності психологічних передумов у формуванні іншомовної граматичної компетенції як таких, що забезпечують послідовне та ефективне засвоєння мовного матеріалу.

Мова – це сукупність кількох компонентів: фонетичного, лексичного та граматичного. Платон вважав, що сфера слів не несе сама по собі жодної самостійної пізнавальної функції. З точки зору цієї теорії ім'я не претендує на пізнання самих речей [2, 378]. Сократ зауважив, що “слово – знаряддя, приготоване нами з метою навчання й можливості розрізняти речі [Там само, 379]”. Очевидно, що ми не висловлюємо свої думки за допомогою окремих, не пов'язаних між собою лексем, а нашаровуємо їх на певний “скелет”, яким і виступає граматики.

Що ж таке граматики? Відповідь на це запитання неоднозначна. Д. Слобін і Д. Грін вважають, що порядок слів у реченні і маркери різних типів (наприклад, артиклі, прийменники, суфікси та ін.) власне формують граматику, перетворюючи незв'язний потік слів у речення. Вчені вважають, що “граматики знаходиться між звуками мови, які ми чуємо чи вимовляємо і тими значеннями, які пов'язані з цими звуками. Потік звуків, що їх чуємо стає осмисленим лише тоді, коли ми “знаємо” (нехай несвідомо) граматику даної мови [8, 28]”.

Говорячи про знання граматики певної мови, слід усвідомлювати, що не можна експліцитно сформулювати всі правила граматики. Насправді, граматичний опис будь-якої мови не може бути вичерпним доти, доки в ній існують неясні мовні категорії (тобто такі, що не мають самостійного вираження в мові) та інші елементи такзваної “прихованої” граматики. Ефективне спілкування можливе лише тоді, коли глибинні знання про мову співпадають в обох співрозмовників [8, 29], [5, 82].

Визначення граматики подається у різних джерелах по-різному. Настільний словник за редакцією Д. Ферналд кваліфікує аналізований термін у кількох аспектах: 1. а) наука, що досліджує визначальні принципи правильного використання мови як в усній так і у письмовій формах; б) мистецтво правильного говоріння та написання певною мовою згідно з установленим узусом; в) книга чи посібник з граматики; г) усі граматичні форми...; 2) історія та систематичний виклад певної мови чи лінгвістичної групи та ін. [10, 357]. Водночас в Оксфордському словнику за редакцією Хорнбі вказано: “Граматики – це вивчення або наука про правила поєднання слів у речення (синтакс) та форми слів (морфологія)” [12, 271]. Словник сучасної англійської мови видавництва “Лонгман” пояснює два значення терміну “граматики”: 1) правила, за якими слова змінюють форму та поєднуються у речення або наука про використання цих правил; 2) певний опис граматики або підручника, що описує граматичні правила [11, 619].

К. Аюб цитує Патріка Хартвелла, автора книги “Граматики, граматики та викладання граматики”, який запозичив визначення у У. Нельсон Франсіс та М. Колн і узагальнює їх наступним чином:

Граматики 1: Набір формальних зразків, за якими слова поєднуються у мові з метою передавання ширшого змісту.

Граматики 2: Галузь лінгвістики, яка займається описом та аналізом формальних мовних зразків.

Граматики 3: Лінгвістичний етикет.

Граматики 4: Шкільна граматики.

Граматики 5: Граматичні терміни, що використовуються з метою викладання прозових творів [9, 1].

Як бачимо, наведені визначення не дають цілісного розуміння поняття “граматики”. Більше того, не існує такої граматики, яка б охоплювала всі правила тієї чи іншої мови. С. Ервін-Трипп, психолінгвіст із університету Берклі вважає, що для того, щоб стати носієм мови треба вивчити правила, тобто поводити себе так, ніби знаєш ці правила [8, 29].

Визначення суті поняття “граматики” не дає повного усвідомлення того, яким повинно бути власне навчання граматики. Впродовж століть існувало кілька типів граматики з точки зору класифікації, що опиралась на її змістову сторону. Слід зауважити, що в кожній мові розрізняються два компоненти: універсальний, тобто спільний для усіх мов, та ідіотетичний, який характеризує кожну мову з огляду на її індивідуальні особливості. Так,

універсальна граматики базувалась на тому, що універсальний компонент зводився до мисленнєвого ядра граматичних форм. Картезіанська універсальна граматики намагалась визначити конкретний зміст цих форм з точки зору формальної логіки. Судження розглядалися нею як глибинні форми, з яких шляхом перетворення формуються речення. Емпіристична універсальна граматики ставила за мету отримати універсальні категорії індуктивним шляхом, знаходячи спільне у граматичних категоріях різних мов. Логічна граматики намагалась довільно і штучно інтерпретувати різні мовні форми, ігноруючи їх різноманітність та зближуючи граматику з логікою. Оскільки одні мови є аналітичними, а інші синтетичними (особливість яких полягає у наявності синтетико-морфологічних категорій, таких як відмінок, число, рід і т.д.), то виокремлення універсальних мовленнєво-мисленнєвих категорій не є простим завданням, оскільки багато з цих категорій не мають прямого вираження у мовних формах (наприклад відсутність артикля в українській мові на відміну від англійської) [5, 9 – 16].

Грамматичні системи різних мов формувалися упродовж століть, а разом із ними розвивалися методи навчання граматики. Традиційна граматики хоч і виокремлює загальні граматичні категорії, проте майже не зосереджується на виявленні їх мисленнєвих основ. Важливими передумовами, що формують мовну, а отже і граматичну компетенцію особистості є психологічні, дидактичні та методичні. Детальніше зупинимося на вагомості психологічних передумов.

Діяльність вчителя іноземної мови визначається тим, що навчання здійснюється в ситуації, де вчитель керує не тільки процесом засвоєння мовного матеріалу, але й процесом спілкування іноземною мовою. Такі вчені у галузі психології, лінгвістики та методики як Н. Хомський, Л.С. Виготський, С.Д. Кацнельсон, Ю.І. Пассов, О.О. Леонтьєв, І.О. Зимня, Д. Слобін, Д. Грін, Г.О. Китайгородська та інші досліджували психологічні особливості комунікації і доводили їх важливість у породженні висловлювань як рідною так й іноземними мовами.

Психологи довели, що висловлювання починається з потреби (мотиву), потім відбувається попереднє формулювання думок у внутрішньому мовленні та їх розгортання в повні структури відповідно до граматичних правил мови. При цьому слід пам'ятати, що різні "...мови у виразних і дієвих рисах дають нам різні способи мислення і сприйняття. Мова завжди втілює в собі своєрідність цілого народу [3, 349]".

Розглядаючи мовлення як спосіб формування і формулювання думки як предмета мовленнєвої діяльності в самому процесі її реалізації, І.О. Зимня наголошує, що власне думка, як відображення предметів, явищ та їх зв'язків і відношень в індивідуальній свідомості людини, що представлені відношеннями між поняттями, визначається не мовою. Думка як смисловий зміст висловлювання породжується дійсністю і формується в предметно-комунікативній діяльності людей [4, 27]. Вчена виділяє три такі способи залежно від форми спілкування: 1) внутрішній (спілкування з самим собою, тобто початок процесу рецепції та думання); 2) зовнішній усний (людина включається в говоріння); 3) зовнішній письмовий (людина включається у спілкування з відсутнім партнером у письмовій формі). І.О. Зимня стверджує, що кожен з цих способів характеризується різною мірою розгорнутості, предикативності, зовнішньої вираженості (експліцитності), оформленості [4, 80]. Реалізація мовленнєвої діяльності в усіх її видах відбувається шляхом складного загального мовленнєвого механізму. При цьому слід взяти до уваги той факт, що зовнішній усний спосіб формулювання думки суттєво відрізняється від письмового, оскільки останній характеризується найбільшою експліцитністю, розгорнутістю, повнотою, послідовністю і т.д. Тому усне та писемне мовлення однієї і тієї ж людини може суттєво відрізнитись. Цей факт говорить про те, що навчаючи граматики іноземної мови лише на прикладах окремих, контекстуально непов'язаних між собою речень, не можна навчити плавного граматично правильного мовлення. Крім того, виконання та перевірка вправ лише механічного характеру не відпрацьовує всі три вище згадані способи формування та формулювання думки.

Побудова висловлювання, іншими словами речення, не є однозначною з огляду на множинність стадій процесу породження речення. Д. Слобін та Д. Грін вважають, що перш за все слід пояснити, чому семантичний "замисел" стимулюється конкретним контекстом. По друге, слід звернути увагу на те, яким чином мовець відбирає правильну комбінацію синтаксичної структури та слів з урахуванням відношень глибинної структури, пов'язаної із замислом, та поверхневої форми, що відповідає певному контексту. Постає запитання, як мовець відбирає ланцюг кількох комбінацій синтаксичних структур та лексичних одиниць зі збереженням спільної граматичної структури для відображення певної абстрактної репрезентації [8, 319].

Щоб успішно навчати іноземним мовам, слід

також поставити запитання стосовно функцій, що реалізує мова, формуючи інтелектуальні та особистісні прояви людини, що безпосередньо пов'язані з її психічними особливостями. І.О. Зимня умовно виділяє три групи характеристики мови, що забезпечують соціальні, інтелектуальні та особистісні функції людини. До першої групи відносить такі характеристики, що відносяться до соціальних функцій людини і зображають мову як засіб спілкування, входження в мовну спільноту тощо. Друга група зображає мову як засіб формування інтелекту, власне “мовленнєвої свідомості” людини. Сюди відносяться такі характеристики як співвідношення індивіда з предметною діяльністю через її номінацію, індикацію і позначення словом предметів та явищ навколишнього світу; узагальнення в процесі формування понятійного, категорійного апарату людини; опосередкування вищих психічних функцій людини; розвиток пізнавального інтересу, задоволення комунікативної потреби та засоби вирішення комунікативних, пізнавальних та професійних задач. Третя група містить такі характеристики, як усвідомлення власного “я” та рефлексії, самовираження і саморегуляції [4, 31].

Розуміння вище згаданих характеристик мови зумовлює необхідність формулювання комунікативного завдання з метою успішного навчання іноземної мови в цілому і граматики зокрема. Немотивоване навчання є навчанням форми заради форми, бо не ставить перед учнем жодних комунікативних завдань, а значить знижує рівень зацікавлення та активності учня на занятті. Осмислення комунікативного завдання залежить від наступних психічних процесів: 1) усвідомлення мотивації, що заохочує до комунікації; 2) осмислення мовленнєвої дії, тобто процес встановлення смислових зв'язків висловлювання; 3) урахування соціально-психологічних особливостей адресата з метою правильного відбору вербальних засобів висловлювання; 4) внутрішній відбір мовленнєвих засобів; 5) вербалізація висловлювання. Як бачимо, побудова висловлювання з опорою на комунікативне завдання спрямована не лише на досягнення мовних цілей, але й на розвиток особистості в цілому через розкриття її внутрішнього світу, задоволення як її власних потреб так і потреб адресанта у спілкуванні.

За мотиваційно-спонукальним етапом породження мовлення настає етап внутрішнього програмування висловлювання (внутрішнього мовлення) – одного із рівнів руху від думки до слова. Семантичний план мовлення є початковим.

За ним відкривається план внутрішнього мовлення і правильне розуміння його психологічної природи дає можливість виявити відношення думки до слова. Внутрішнє мовлення є особливим психологічним утворенням, особливим видом мовленнєвої діяльності, що відрізняється своїми специфічними особливостями та перебуває у складних стосунках з іншими видами мовленнєвої діяльності. Внутрішнє мовлення є процесом перетворення думки в слово, його матеріалізація та об'єктивація. Для вивчення внутрішнього мовлення Л.С. Виготський запропонував використовувати порівняльний аналіз функціонально різних форм мовлення [1, 314 – 320].

Перехід від внутрішнього мовлення до зовнішнього є, за Л.С. Виготським, переструктуруванням мовлення, перетворенням предикативного та ідіоматичного мовлення в синтаксично розчленоване й зрозуміле для інших мовлення [1, 353].

Процес породження мовлення, за твердженням С.Д. Кацнельсона, має три основні ступені: семантичний, лексико-морфологічний та фонологічний. Саме перший ступінь характеризується вицлюванням у свідомості певних пропозицій, що веде до формування глибинних семантично-синтаксичних структур. На другому етапі здійснюється відбір лексичних одиниць і граматичних форм для побудови конкретних речень, а третя стадія породження висловлювання є власне вимова речення з опорою на звукову схему словоформ, синтагм і фонетичних фраз. При цьому кожна стадія має свій “словник” (тобто набір дискретних елементів) і свій “синтаксис” (механізм перетворення структур одного типу в структури іншого типу). Іншими словами, зміст майбутнього висловлювання ніби проходить перед розумовим поглядом адресанта. Цей стан, за твердженням С.Д. Кацнельсона, є універсальним із типологічного погляду, оскільки визначається не структурою певної мови, а універсальною структурою людського мислення [5, 123].

Висновки. Отже, процес перетворення мовленнєвого задуму в мовленнєве висловлювання не є простим однорівневим процесом і передбачає виконання багатьох мисленнєво-мовленнєвих операцій, починаючи з власне визначення теми та стратегії спілкування, формування думки (породження внутрішнього висловлювання), трансформацією думки у певні словесні та синтаксичні структури та побудови зовнішнього висловлювання.

Урахування ієрархії психологічних механізмів

РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ОПТИМІЗАЦІЙНИХ ЗАДАЧ

у формуванні іншомовної граматичної компетенції є важливою передумовою успішного спілкування іноземними мовами.

1. Выготский Л. С. *Собрание сочинений: в 6 т.* / Под ред. В. В. Давыдова / Выготский Л. С. – М.: Педагогика, 1982. – 504 с. – (Академия педагогических наук СССР) (Проблемы общей психологии; т. 1).

2. Гадамер Г. Г. *Истина і метод.* / Гадамер Г. Г.; пер. з нім. О. Мокровольського. – К.: Юніверс, 2000. – 459 с. – (Герменевтика 1: Основи філософської герменевтики; т. 1).

3. Гумбольдт В. *Язык и философия культуры.* / Гумбольдт В.; пер. с нем. яз. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с.

4. Зимняя И. А. *Психология обучения иностранным языкам в школе.* / Зимняя И. Я. – М.: Просвещение, 1991. – 220 с. – (Б-ка учителя иностр. яз.).

5. Кацнельсон С. Д. *Типология языка и речевого мышления.* / Кацнельсон С. Д. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1972. – 216 с. – (АН СССР. Ин-т языкознания).

6. Леонтьев А. А. *Психолингвистические*

единицы и порождение речевого высказывания. / Леонтьев А. А. – М.: Наука, 1969. – 307 с. – (АН СССР. Ин-т языкознания).

7. Пассов Е. И. *Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению.* – 2-е изд. / Пассов Е. И. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с. – (Б-ка учителя иностр. яз.).

8. Слобин Д. *Психолингвистика* / Д. Слобин, Дж. Грин; пер. с англ. Е. И. Негневицкой. – М.: Прогресс, 1976. – 350 с.

9. Ayoub C. *The Systematic Teaching of Grammar: A Critique.* – Intertext. A Student Publication of the Syracuse University Writing. – Режим доступу до статті: <http://www.wrt-intertext.syr.edu/VII/ayoub/html>

10. Funk and Wagnalls Desk Standard Dictionary of the English Language / Ed. by J. C. Fernald, L. H. D. – New York and London: Funk & Wagnalls Company, 1917.

11. Longman Dictionary of Contemporary English. – Barcelona: Longman Group Ltd., 2000.

12. Oxford Student's Dictionary of Current English / Ed. by A.S. Hornby. – Oxford: Oxford University Press / Moscow Prosveshcheniye Publishers, 1984.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2008.

УДК 519.863

Ольга Овчар, вчитель математики вищої категорії СЗШ №67
м. Львова

РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ОПТИМІЗАЦІЙНИХ ЗАДАЧ

У даній статті висвітлено питання розв'язування оптимізаційних задач при вивченні теми екстремуми функції.

Ключові слова: функція, геометричні тіла, математична модель, оптимізаційні задачі.

Постановка проблеми. На уроках математики потрібно виховувати не тільки звичку до логічного мислення, а і математичну інтуїцію, яка дозволяє передбачити кінцевий результат. У розв'язанні цієї проблеми значну роль відіграють творчі задачі, які в математиці є найбільш важливі, оскільки в них відсутній певний алгоритм розв'язання. Вони вимагають від учня нестандартного мислення, спонукають до самостійної роботи над книгою [4].

Одним з прикладів творчих задач є оптимізаційні задачі. Нерідко перед нами виникає завдання знайти найкраще оптимальне рішення завдання – найкращий результат. Це може бути завдання про найвищу продуктивність праці при наявному кадровому потенціалі, наявній техніці, сировині і т.д.

Розв'язування багатьох практичних задач зводиться до визначення умов, за яких досліджувана величина набуває свого найбільшого чи найменшого значення. Питання розв'язування задач на знаходження найбільших і найменших значень є одним з найцікавіших з теоретичного боку і в той же час має важливе практичне значення. Дуже важливо, наприклад, визначити, за яких умов на виготовлення якогось виробу витрачають найменше матеріалів, або з певної кількості матеріалу виготовляють найбільше деталей. Усі задачі на максимум і мінімум, незважаючи на їх різноманітність, за своїм змістом і методами розв'язування зводяться на знаходження умов, за яких деяка функція набуватиме найбільшого або найменшого значення.